

2. KONU: SİYASAL ALANDA YAPILAN İNKILÂPLAR

(SALTANATIN KALDIRILMASI, CUMHURİYETİN İLANI, HALİFELİĞİN KALDIRILMASI)

Cumhuriyet'in İlanını Hazırlayan Gelişmeler ve Saltanatın Kaldırılması

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti yıkılmış ve ülke topraklarının önemli bir kısmı İtilaf Devletlerinin işgaline uğramıştır. Bu işgallere karşı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer yer tepki ve direniş hareketleri meydana gelirken, Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da bölgede asayiş sağlamak amacıyla 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştır. Bundan sonra Anadolu'daki direniş hareketlerini birleştirmek ve ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla 21-22 Haziran 1919'da Amasya'da yayınlanan Genelgeden sonra sırasıyla Erzurum (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas (4-11 Eylül 1919)'ta Kongreler düzenlenmiştir. Kongrelerde, alınan kararları uygulamak üzere Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Milli mücadele ve kongreler döneminde ön plana çıkan en önemli husus **"Kuvayimilliyeyi etkin ve milliradeyi hakim kılmak esastır"** düşüncesi olmuştur. Aynı düşünceleri içeren Misakımilli'nin Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 28 Ocak 1920'de kabulünden sonra, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, Anadolu'nun İstanbul'dan kopmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da yeni bir meclis yani TBMM açılmıştır. Halkın seçtiği temsilcilerden oluşan ve Türkiye'yi Kurtuluş Savaşında zafere ulaştıran bu Meclis, **kendisinin üstünde başka bir kuvveti tanımayan, olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis** olmuştur. Bu meclis tarafından yürütülen Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması **üzerine Lozan'da toplanacak olan konferansa TBMM temsilcisi ile birlikte İstanbul'dan da temsilcilerin çağırılması, Milli Mücadele'ye gereken desteği vermeyen Saltanat'ın kaldırılmasına sebep oluşturmış** ve 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmıştır. Saltanat'ın kaldırıldığı gün TBMM'nde uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal, burada geniş olarak tarihten örnekler vererek saltanat ve hilafet hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur.

Saltanatın kaldırılmasıyla padişahlık yetkilerini kaybeden Sultan Vahdettin'in üzerinde sadece halifelik görevi kalmıştır. Bu gelişmenin ardından Vahdettin'in 17 Kasım 1922'de İngilizlerin yardımıyla İstanbul'dan ayrılması üzerine TBMM, Veliahd Abdülmecid Efendiyi halife seçmiştir. (18 Kasım 1922).

Ankara'nın Başkent Oluşu 13 Ekim 1923

Saltanatın kaldırılması sonrasında gerçekleşen önemli gelişmelerden biri Yeni Türkiye Devleti'nin başkentinin belirlenmesi olmuştur.

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa Temsil Heyetiyle birlikte Ankara'ya gelerek burayı milli mücadelenin merkezi yapmıştır. Ankara şehri bundan sonra milli mücadelenin direniş merkezi olduğu gibi 23 Nisan 1920 tarihindeki TBMM'nin açılışına da ev sahipliği yapmıştır. Milli Mücadele hareketinin başarıyla sonuçlanması üzerine imzalanan Lozan Antlaşması sonrası başlayan yeni dönemde, İsmet Paşa ve arkadaşlarının Meclis'e verdikleri yasa teklifi ile Ankara, **13 Ekim 1923'te, yeni devletin başkenti olmuştur**. Ankara'nın başkent seçilmesinde bazı faktörlere etkili olmuştur. Bunlardan biri Ankara'nın, Anadolu'nun ortasında olması; karayolu ve demiryolunun ulaştığı stratejik özellikler taşımasıdır. Ayrıca halkının Milli Mücadeleye destek vermesi de Ankara'nın başkent olmasında etkili olmuştur. Aslında siyasi bir karar olan bu tavır ile yeni yönetimin kimliği ve eskisinden farklılığı da ortaya konmuştur. Böylece Ankara'nın başkent olmasıyla gerek yurt içine, gerekse yurt dışına **saltnat yönetimine dönülmeyeceği ve bütün yetkilerin Türkiye'nin kalbi olan Ankara'da toplandığı yolunda ciddi bir mesaj** verilmiştir. Bir başka ifadeyle Ankara İstanbul'a hâkim duruma gelmiştir.

Cumhuriyetin İlanı 29 Ekim 1923

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra dikkatler iç politikaya çevrilmiştir. Siyasi alanda mücadelenin başladığı bu dönemdeki en önemli gelişme rejimin adının konulması olmuştur. Bu mesele de **yaşanan bir hükümet bunalımı** sonucunda çözümlenecektir. Nitekim 27 Ekim 1923'te Baş Vekâletten (Başbakanlık) istifa eden **Fethi (Okyar) Bey'in başında bulunduğu hükümetin yerine yenisinin kurulamaması sonucunda hükümet bunalımının yaşanması, Meclis Başkanı'nın yetkilerinin ise bu işi çözmekte yetersiz kalması devlet başkanına olan ihtiyacı ortaya** çıkarmıştır. Çünkü Anayasaya göre Bakanlar Meclis'te teker teker oylanıp çoğunluğun sağlanmasıyla seçiliyordu. Bu bunalım hiç bir vekilin çoğunluğu sağlayamamasından kaynaklanmıştır. Hükümet bunalımının meclis **hükümeti sistemi nedeniyle aşılammaması, kabine sistemine** geçmek, dolayısıyla da **Cumhuriyeti ilan etmek için uygun bir siyasal ortam** yaratmıştır. Bu durum karşısında 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa Çankaya köşkündeki yemek esnasında kendi görüşüne yakın arkadaşlarına; "Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz " diyerek fikrini belirttikten sonra, **1921 Anayasasında** yapılacak **değişikliklerle** ilgili önerge hazırlanmıştır. Bu önerge "**Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Devletin hükümet şekli cumhuriyettir. Türkiye Devleti'nin dini İslam dinidir. Resmi dili Türkçedir. Başkenti Ankara'dır**" gibi maddeleri içermiştir.

Yine Anayasa'da yapılan değişikliklerde "Türkiye Devleti TBMM tarafından yönetilir. Türkiye Cumhurbaşkanı, TBMM genel kurulunca kendi üyeleri arasından seçilir. Türkiye Cumhurbaşkanı devletin de başkanıdır. Gerekğinde Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. Başbakan,

Cumhurbaşkanı tarafından Meclis üyeleri arasından seçilir” gibi maddeler de yer almıştır. Hazırlanan önerenin 29 Ekim 1923’te Meclis’te kabul edilmesiyle Cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylece bu değişikliklerle **rejimin adı konmuş ve Cumhurbaşkanlığı seçimine gidilerek Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiştir**. İsmet Paşa ise hükümeti kurmakla görevlendirilerek Cumhuriyetin ilk başbakanı sıfatını kazanmıştır.

Yeni devletin idare şekli olarak kabul edilen Cumhuriyet daha sonra 1924 Anayasasında **“Devletin şekli cumhuriyettir”** ifadesiyle Cumhuriyet devlet şekli olarak kesin hüküm haline getirilmiştir. Bu hüküm sonraki tüm anayasalarda aynen korunmasının yanında, bu hükmün herhangi bir Anayasa değişikliği ile değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Halifeliğin Kaldırılması 3 Mart 1924

Cumhuriyetin ilanı sonrası gerçekleştirilen inkılâplarla rejimin yerleşmesini önleyecek her türlü engel ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu konuda atılan en önemli adım 3 Mart 1924 tarihinde Meclisin kabul ettiği kanunları kabul etmek olmuştur. Bu kanunların ilki Halifeliği kaldıran kanun olmuştur. Bilindiği gibi halife Hz.Muhammed’in ölümünden sonra O’nun yerine geçen kişiye verilen isimdir. Dört halife döneminden sonra (632-661) halifelik hanedan sistemine dönüşmüş ve sırasıyla Emeviler (656-750) ve Abbasilere (751-1258) geçmiştir. Tarihte birden fazla kullanıldığı dönemlere de rastlanan halifeliğin, Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethi (1517) ile Osmanlılara geçmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nda, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ve Birinci Dünya Savaşı sırasında siyaset meselesi olarak kullanılan halifeliğin pek bir etkisi görülmemiştir.

Milli Mücadele sonrasında milli bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı olan grupların desteklediği Halife, aynı zamanda bazı dış gruplar tarafından da ilgi görmüştür. Gerek Halife Abdulmecit’in kendisini ön plana çıkartan davranışları ve devletin iki başlı gibi gözükmesi gerekse **Hindistan’daki İsmailiye tarikatının liderleri olan Ağa Han ile Emir Ali’nin** Başbakan İsmet Paşa’ya yolladıkları mektupta halifeye olan bağlılıklarının ifade edilmesi, Türkiye’nin iç işlerine müdahale olarak görüldüğünden tepkilere sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler halifeliğin kaldırılmasına zemin hazırlamıştır.

Halifeliğin kaldırılması için hazırlanan kanun teklifinde:”Türkiye Cumhuriyeti’nin içinde Halifelik Makamı’nın varlığı sebebiyle Türkiye iç ve dış politikasını iki başlı olmaktan kurtaramadı...” ifadesi yer almıştır. **Halifelik yetkilerinin “Esasen hükümet ve cumhuriyet anlam ve kavramının içinde mevcut bulunduğu” gerekçesinden hareketle Halifelik Makamını kaldıran maddenin görüşülmesi** Meclis’te tartışmalara yol açmıştır. Tartışmalar sonrasında halifenin görevlerinin

Cumhuriyet idaresi altında yerine getirilebileceği vurgulandıktan sonra yapılan oylama sonucunda **halifelik kaldırılmıştır.**

Bu düşüncelerden hareketle kendisine ortak kabul etmeyen Cumhuriyet yönetimi, 3 Mart'ta Halifeliği kaldıran, 431 sayılı kanun ile **Osmanlı hanedanına mensup kişileri yurt dışına** çıkarmıştır. Halifeliğin tarihe karıştığı bu kanunla birlikte kabul edilen başka bir kanunla **Şeriye ve Evkaf Vekâleti** kaldırılmış ve bu vekâletin işlerini görmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Aynı gün **eğitim öğretim birliğini** sağlayan ve tüm eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığına bağlayan **Tevhiditedrisat Kanunu** da çıkarılmıştır. 3 Mart 1924 tarihli başka bir düzenle de **Erkânıharbiye Vekâletinin** (Savaş Bakanlığı) kaldırılıp yerine **Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığının kurulması** olmuştur. 3 Mart 1924 tarihli kanunlar **Cumhuriyetin laikleşmesi konusunda** oldukça önemlidir.

3. KONU: ATATÜRK DÖNEMİ ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ DENEMELERİ VE REJİM KARŞITI İSYANLAR

ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN VE TBMM'DE TEMSİL EDİLEN SİYASİ FİRKALAR

Halk Fırkası'nın Kuruluşu 9 Eylül 1923

Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararının alınması üzerine daha çok Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup) temsilcilerinin meclise girdiği yeni seçimler sonunda, II. TBMM 1923 yılı Ağustosunda çalışmalarına başlamıştır. Bundan yaklaşık bir ay sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mustafa Kemal Paşa tarafından **'Halk Fırkası'** adıyla siyasi bir parti haline getirilmiştir (9 Eylül 1923). Bu konudaki görüşünü Mustafa Kemal Paşa 7 Şubat 1923'te **Balıkesir Paşa Camii'nde halka** hitaben yaptığı konuşmasında, siyasi fırkaların gerekliliğinden ve Türkiye'deki halktan bahsederek **halkçılık temeline dayalı bir fırkanın** kurulması üzerinde durmuş ve Halk Fırkası hakkında sorulan bir soruya: "Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir... **Halk Fırkası halkımıza siyasi terbiye vermek için bir mektep olacaktır...**" cevabını vererek 'Halk Fırkası' adıyla bir parti kurmak niyetinde olduğunu belirtmiştir.

Halk Fırkasının programı Mustafa Kemal tarafından belirlen adına 9 Umde (ilke) denilen ilkelere dayanmıştır. Atatürk'ün yayınladığı parti programında özetle; **hakimiyetin millete ait olduğu, TBMM dışında hiçbir makamın milletin kaderine hakim olamayacağı, her türlü kanunun hakimiyeti milliye esası çerçevesinde çıkarılacağı, saltanatın kaldırılması kararının değişmeyeceği, mahkemelerin ıslah edileceği, ekonomi alanında yeni kararların alınacağı ve barışın ise ancak milli, ekonomik ve idari bağımsızlığın sağlanması şartıyla korunabileceği görüşleri vurgulanmış ve bu ilkelerin**

Fırka'nın kurulmasına zemin hazırladığı belirtilmiştir. Yani kısaca Mustafa Kemal Paşa, **yapmak istediği İnkılapları Fırkanın (Parti) programına yazarak bu yenilikleri partisinin programı olarak hayata geçirmiştir.** Yapılan yenilikler (İnkılaplar) Fırka kadroları vasıtasıyla halka ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca **bir ülkenin siyasi hayatında Fırkaların yani siyasi partilerin varlığı demokrasinin temel ilkelerinden biridir.** Mustafa Kemal'in bir siyasi parti kurmasındaki amaçlarından biri de **Cumhuriyet rejimini demokratik bir ortamda yaşatabilme** düşüncesi de etkili olmuştur. Halk Fırkası Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını alan Parti 1923-1950 arası dönemde 27 yıl boyunca tek başına iktidar olmuştur.

Muhalefetin Ortaya Çıkması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması

Milli Mücadele hareketinin kazanılmasından sonra meydana gelen gelişmeler Meclis'te Atatürk'ün bazı arkadaşları arasında görüş ayrılıklarına, dolayısıyla tepkilere yol açmıştır. Bu ayrılıklar Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na karşı muhalefet hareketini doğurmuştur. Bu hareketin doğmasına yol açan son gelişme ise **cumhuriyetin ilanı** olmuştur. Atatürk'ün en yakın arkadaşları cumhuriyete ve demokrasiye karşı olmadıklarını ancak cumhuriyetin ilanının bir oldu-bittiye getirildiğini belirterek, ilan ediliş tarzına karşı çıkmışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta da anlattığı gibi, kendisi Cumhuriyet'in ilanı için Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda (1921 Anayasası) yapılacak değişiklikleri belirledikten sonra bu iş için Çankaya'ya davet ettiği arkadaşlarını görevlendirirken, aynı fikri paylaşmadığına inandığı diğer arkadaşlarına haber vermemiştir. Gerçekten de **Rauf Bey** basına yaptığı açıklamalarda Cumhuriyet'in ilanının aceleyle getirildiğini ve asıl önemli olan meselenin rejimin adı değil içeriği olduğunu ifade etmiştir. Meclis'te yapılan tartışmalarda Rauf Bey cumhuriyetten başka bir idareye taraftar olmadığını belirtmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in bu sözlerini samimi ve ciddi bulmadığını vurgulamıştır. **Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü sonrasında ortaya çıkan sürtüşmelerin devam ettiği** bir sırada Mustafa Kemal Paşa muhalefeti yakından takip ettiği için ordu ile siyasetin birbirinden ayrılmasını sağlamaya çalışmıştır. Daha önce Anayasa ve Seçim Kanunu'na göre askerlik ile milletvekilliği bir kişinin şahsında birleşebilmiştir.

Bundan dolayı pek çok önemli komutan aynı zamanda milletvekilliği görevini de üstlenmiştir. Ordu ile siyasetin birbirinden ayrılmasından sonra ordu **komutanlarından Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ordudan ayrılarak milletvekilliğini** tercih etmişlerdir. Bu gelişmeden sonra Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında yer alan ve onu destekleyen **Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet**

(Bele), Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) gibi önemli isimler

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurmuşlardır.

Başkanlığını Kazım Karabekir'in yaptığı Fırka'nın genel sekreteri ise Ali Fuat Paşa olmuştur. Bazı eski ittihatçıları da bünyesinde toplayan **yeni partinin programı Esaslar, İç Politika, Ekonomi, Maliye, Maarif Politikası ve Sosyal politika gibi konularda görüşlerini ortaya koyacak şekilde** hazırlanmıştır. Programda ekonomi ve maliyeye ağırlık verildiği görülmektedir. Genel esasların yer aldığı ilk bölümde özetle şu hususlara ağırlık verilmiştir:

“Madde 1-Türkiye Devleti'nin halkın hâkimiyetine dayanan bir cumhuriyet olduğu,

Madde 2- Fırkanın Hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hâkimiyeti (Demokrasi) esasına dayandığı,

Madde 3- Çıkarılacak kanunlarda halkın ihtiyacının, menfaatinin, eğiliminin, çağın gereğinin ve adalet prensiplerinin göz önünde bulundurulacağı,

Madde 4- Fırkanın genel hürriyetlere şiddetle taraftar olduğu,

Madde 5- Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun milletten izinsiz tadil edilemeyeceği.

Madde 6- Fırkanın fikirlere ve dini inançlara saygılı olduğu...”.

Yeni partiyi kuranlar halk egemenliğine ve Cumhuriyet yönetimine olan bağlılıklarını vurgulamış ve toplumu çağdaşlaştıracak değişikliklerin birdenbire değil, zamanla kendiliğinden gerçekleşeceğini ileri sürmüşlerdir. Cumhuriyet Halk Fırkası'na nazaran daha liberal ve demokrat görüşleri benimsediklerini, dolayısıyla dini inanç ve fikirlere saygılı olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca **Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiğini savunan** Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) temsilcileri muhalefetsiz bir sistemin otoriterliğe kayacağı endişesini taşıdıkları için böyle bir harekete giriştiklerini belirtmişlerdir. Muhaliflerin üzerinde durdukları ve karşılaştıkları sorunların başında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile olan ilişkileri olmuştur. Halk nezdindeki itibarından dolayı Mustafa Kemal Paşa'yı karşılarına almak istemeyen Terakkiperver Fırkası mensupları Cumhurbaşkanının **tarafsız olması gerektiğini savunmuşlardır**. Kısa sürede teşkilatlanmaya başlayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) rejime ve inkılâplara karşı olan grupların toplandığı bir kurum haline gelmiştir. Muhalefete karşı sertlik politikası uygulayan Başbakan İsmet İnönü Başbakanlıktan alınarak yerine daha ılımlı kişiliğiyle bilinen Fethi (Okyar) Bey Başbakanlığa getirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı illerinde meydana gelen Şeyh Sait isyanı ülkedeki iktidar mahalefet ilişkilerinin seyrini de değiştirir. İsyân sonrasında, programındaki **“partimiz farklı fikirlere ve dini inançlara saygılıdır”** maddesinden dolayı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, isyandan sorumlu tutularak 5 Haziran 1925'te kapatıldı.

Şeyh Sait İsyanı ve Sonuçları 1925

İç politikada iktidar muhalefet çekişmesinin sürdüğü sırada 13 Şubat 1925'te doğuda Genç ilinin Piran köyünde başlayıp kısa sürede bölgeye yayılan bir isyan patlak vermiştir. Şeyh Sait İsyanı olarak bilinen bu isyanın çıkış sebepleri üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birisine göre, İsyanın bazı **dini çevrelerin inkılâplara karşı gösterdiği** tepki ve bir 'karşı ihtilal' hareket olmasıdır. Yine bu düşünceye göre Medreselerin kapatılmasına ve halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkan çevrelerin, saltanat ve hilafeti geri getirmek amacıyla başlattıkları bir isyandır.

Bu konudaki bir başka görüş ise, Şeyh Sait'in Kürt kimliğinden dolayı bu hareketin dini değil, aslında **siyasi ve etnik ayrılıkçı bir hareket** olduğu iddiasıdır. İsyan ile ilgili başka bir iddia o sırada Lozan'da halledilemeyen Musul meselesinden **dolayı İngilizlerle sürdürülen** görüşmeler esnasında Musul'u Türkiye'den almak isteyen **İngilizlerin, isyancıları destekleyerek** bölgede bir Kürt meselesini çıkarmak istedikleridir. Bu düşünceye göre, İngilizler yeni rejimi zayıflatarak, Musul meselesini kendi lehlerine çözümlenmek istemiştir. Çok zayıf bir ihtimal olarak görülmekle beraber, yeni devletin bütün yetkileri elinde toplamak isteyen bir politika izlemesinden dolayı, **bölgedeki aşiret yapısının kaldırılması girişimleri** yüzünden, Şeyh Sait'in nüfuzunu kaybetme tehlikesine karşı ayaklandığı iddiası da ileri sürülen görüşler arasında yer almıştır.

Özetle bu isyanın çıkmasında tek sebepten bahsetmek doğru değildir. Dolayısıyla bütün faktörlerin etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak, en yaygın kanaat, yeni rejime karşı duyulan memnuniyetsizlikten dolayı oluşan tepkidir. İsyanın patlak vermesi üzerine dönemin Başbakanı Fethi (Okyar) Bey, olayı olağan görerek yerel tedbirlerle isyanın bastırılabilceği fikrini savunurken; İsmet Paşa ve bazı radikal arkadaşları bu hareketi inkılâplara tepki olarak değerlendirerek, çok sert tedbirlerle bastırılmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci görüşü benimsemesi üzerine Fethi Bey görevden alınarak Hükümeti kurma görevi İsmet Paşa'ya verilmiştir. İsmet Paşa'nın hükümeti kurmasından sonra ilk olarak **Takriri Sükûn Kanunu'nu** çıkarılmıştır. 4 Mart 1925 tarihinde iki yıllık çıkartılan **Kanun'a göre, ülkedeki isyanları bastırmak için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararlaştırılmıştır.** Bu amaçla biri Ankara'da diğeri ise isyan bölgesinde olmak üzere iki istiklal mahkemesi kurulmuştur. Bu arada yaklaşık iki ay süren askeri harekât sonucunda isyan bastırılmış başta Şeyh Sait olmak üzere isyancılar idamla yargılanarak cezalandırılmıştır. Yargılama esnasında Şeyh Sait'in verdiği ifadelerden, isyanın siyasi ve bağımsız bir Kürdistan Devletini kurmayı amaçlayan etnik sebeplerle değil daha çok medreselerin kapatılmasına ve halifeliğin kaldırılmasına yönelik dinî bir tepkiyle ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Ayrıca yargılama esnasında isyanın İngiltere tarafından çıkarıldığına dair bir kanıt da rastlanılmamıştır.

Bu gelişmenin yanı sıra isyanın çıkmasında etkileri görülen çevrelere karşı sert önlemler alınmıştır. İsyân sonrasında, Cumhuriyetin ilk muhalefet Partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isyandan sorumlu tutularak 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Ayrıca basına sansür getirilerek, İstanbul'da yayınlanan Tevhidi Efkar, İstiklal, Aydınlık, Son Telgraf, Tanin ve Sebilürreşad gibi bazı muhalif gazete ve dergiler kapatılmış ve birçok gazeteci tutuklanmıştır. Yine, isyan sonrası iç politikaya ağırlık verilerek laikleşme yolunda yeni adımlar atılmıştır. Bu amaçla çeşitli çevrelerce istismar edilen tekke, zaviye ve türbeler kapatılarak; şeyhlik ve dervişlik gibi ünvanlar yasaklanmıştır. Daha da önemlisi Takriri Sükûn Kanunu'nun getirdiği ortamdan yararlanılarak Türk aile yapısında değişiklikler meydana getiren Türk Medeni Kanunu bu dönemde kabul edilmiştir (17 Şubat 1926).

Sonuç olarak İsyân dönemin hükümetini oldukça meşgul etmiştir. Yeni devlet eski rejim ve toplumun yerine modern bir toplum oluşturmak için çaba sarf ederken böyle bir isyanın çıkması bazı sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Her şeyden önce rejim sertleşmiş ve demokrasinin yerleşmesi gecikmiştir. Bu arada Musul kaybedilmiş ve 1930'daki Serbest Fırka deneyimine kadar tek parti yönetimi devam etmiştir.

İzmir Suikasti Girişimi 1926

Şeyh Sait ayaklanmasını takip eden dönemde inkılâplara muhalif grupların sindirilmesi için sertlik politikasına devam edilmiştir. Bu sırada yapılan İnkılâpları halka anlatmak amacıyla 1926 baharında yurt gezilerine çıkmayı planlayan Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran 1926 tarihinde Balıkesir üzerinden İzmir'e gitmeyi planlamıştır. İktidar ile muhalefet arasında sürtüşmenin yaşandığı bu günlerde Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi adındaki muhalif kişiler Mustafa Kemal'e suikast düzenlemeyi amaçlamıştır. Bunların dışında suikastle ilgili Sarı Efe Edip, Miralay Arif (Ayıcı, Eskişehir milletvekili ve Atatürk'le Samsun'a çıkanlardan), Şükrü (Eski ittihatçı, Milli Eğitim Bakanı, İzmit milletvekili), Abidin (Saruhan milletvekili), Rasim (Veteriner Albay, emekli), Cavit (Eski maliye bakanı, ittihatçı), Abdülkadir (eski Ankara valisi), İsmail Canbolat (eski ittihatçı) ve Hilmi (Ardahan milletvekili) gibi kişilerin de isimleri geçmiştir. Hazırlanan suikast planına göre suikast tertip eden Ziya Hurşit ve arkadaşlarına Giritli Şevki yardım ederek onları suikasttan sonra Yunan adalarına kaçıracaktır. Ancak ziyaretin bir gün gecikmesinden şüphelenen Giritli Şevki'nin meseleyi yetkililere haber vermesi ile olay ortaya çıkmıştır. Suikastın ortaya çıkması üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi Heyeti İzmir'e gelerek olaya el koymuş ve olay ile ilgisi olduğu düşünülen kişiler yakalanarak yargılanmıştır. Bunların arasında, İttihat ve Terakki üyesi olan kişilerle, TpCF'ye mensup kişiler de yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre suikastın arkasında TpCF vardır ve "bu suikast birkaç kişinin tertip eseri değil" muhaliflerin devrim ve cumhuriyet aleyhine giriştikleri büyük bir ihanet eseri"dir. Yargılamayı yapan İstiklal Mahkemesi de olayla ilgili TpCF'li birçok yöneticiyi yargılamıştır. Hatta Mahkeme eski İttihatçıların

TpCF ile örgütlendiklerini ve bir darbe ile iktidara gelmek istediklerini, suikastı de bu nedenle planladıklarını ileri sürmüştür. İsmet Paşa'nın böyle düşünmemesine rağmen Kazım Karabekir Paşa TpCF Başkanı olarak Ankara'da tutuklanmış ve duruşmaların başladığı 26 Haziran 1926 sabahı İzmir'e getirilerek yargılanmıştır. Refet Bele, Cafer Tayyar, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Rauf Orbay gibi TpCF yöneticileri ile İttihatçılardan eski Maliye Bakanı Cavit Bey ve arkadaşları da İzmir'e yargılanmak üzere getirilmiştir.

Bu değerlendirmelerden sonra olayla doğrudan ilgisi olduğu düşünülen Ziya Hurşit ve yardımcıları ile ittihatçılardan eski maliye bakanı Cavit Bey, Dr. Bahaettin Şakir, Ayıcı Arif, Kara Kemal gibi kişiler idam cezasına çarptırılmıştır. Rauf ve Dr. Adnan Beyler ise on yıl küreğe mahkûm edilmiştir. Bazı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile ittihatçıların olay ile ilgileri olduğu iddiasıyla haklarında yapılan soruşturmalar sonucu Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy vb. kişiler de suçsuz bulunmuştur. İttihatçı, Birinci TBMM'ndeki II. Grup üyeleri ve TpCF mensuplarının sorumlu tutulduğu bu suikasttan sonra muhalefet etkisizleştirilerek, ittihatçılar ortadan kaldırılmış ve bir müddet daha tek parti idaresine devam edilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması 1930

1929 yılında Amerika'da başlayarak dünyaya yayılan (işsizlik ve enflasyonun arttığı) genel ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiştir. Diğer taraftan Halkta Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve yürüttüğü politikaya karşı bir memnuniyetsizlik gözle görülür hale gelmiştir. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı muhalefet görevini yürütmek amacıyla bir "fırka"nın kurulmasını istemiştir. Böyle bir fırkanın kurulmasında güdülen amaçlar arasında, halkta birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti hem eksikliklerini düzeltmeye, hem de ekonomik duruma yeni çareler aramaya yöneltecek bir sistemin yaratılmasına sevk etme düşüncesi de etkili olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın batı tarzında demokratik rejimi benimsemiş olması ve kendisinden sonra ortaya çıkabilecek anti-demokratik gelişmelere meydan vermemek isteği de etkili olmuştur.

Bu çerçevede bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ve isteği üzerine o sırada Paris Büyükelçiliği'nde görevli bulunan Fethi Bey partiyi kurmakla görevlendirilmiştir. Bu iş için Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e hitaben yazdığı bir mektubunda, gençliğinden beri, dürüst fertlerin ve siyasi partilerin, Meclis içinde veya millet önünde, memleket hayrına olarak, fikirlerini serbestçe açıklayıp tartıştıkları bir sisteme taraftar olduğunu bu sebeple laik prensiplere dayanan yeni bir siyasi partinin Meclis'te yer alıp memleket meselelerini serbestçe tartışmasını Cumhuriyetin temellerinden biri olarak gördüğünü belirtmiştir. Fethi Bey (Okyar) hatıralarını anlattığı

“Üç Devirde Bir Adam” adlı kitabında ise dönemin TBMM Başkanı Kazım Özalp’in Yalova’da Mustafa Kemal Paşa’nın yanında şunları söylediğini belirtmektedir: “... Bir muhalefet lazımdır. Bir çok arkadaşlar Mecliste söz söyleyemediklerinden şikâyet ediyorlar. Geçenlerde Viyana’da bulunduğum zaman, Neue Freie Press Gazetesi benden mülakat istemiş ve “-Türkiye’de kaç siyasi parti vardır?” سوالini sormuştu. “-Bizde yalnız bir fırka vardır” cevabını verdim. Gazeteci hayret etti: “-Hükümet işleri sadece bir fırka ile nasıl kontrol edilebilir. O halde sizde parlamento murakabesi de yok demektir” dedi. Kendisini tatmin için bizdeki sistemi izah edip, “-Hayır, bizde murakabe vardır, fakat bizim kendimize mahsus tarzımız vardır. Biz hükümeti firkada ve encümenlerde kontrol ederiz. Böylelikle de ülkemizde, çok fırkaların varlığından kopup gelen sakıncaların tesirlerini önledik.” dedim. Gazeteci ertesi günü söylediklerimi aynen yazmakla beraber -kendi tabiriyle- “-Şu budalaya bakın: Avrupa’nın ortasında bize Parlamento dersi vermeye gelmiş” mealinde bir de fıkra ilave etmişti. Hakikaten bizim meclisin vaziyetini izah etmek güçtür. Fakat bu muhalefeti Fırka dâhilinde yapmakla başlamak daha uygun olmaz mı? Bir müddet bu suretle devam ettikten sonra ileride fırkalar da teşekkül edebilir.”. Okyar, anılarında devamla Atatürk’ün CHF’nin yanı sıra kendisinin yeni bir parti kurması isteğine karşılık, “Sizin her iki fırkaya eşit muamele ve eşit yardımda bulunmanızı isterim. Ancak bu şartlarla fırkanın kurulmasına teşebbüs edebilirim” dedikten sonra Atatürk’ün kendisine “size kırk elli arkadaş verebilirim” sözlerine de yüz yirmi milletvekili istediğini ancak İsmet (İnönü) Paşa’nın bu sayıya karşı çıkması üzerine de yetmiş milletvekilinde anlaşıldığını anılarından bize aktarmaktadır. Bu görüşmelerden sonra 12 Ağustos 1930 günü parti resmen kurulmuştur. SCF’nin programı liberalizmi (kısaca her türlü serbestliği) esas almıştır. SCF’nin yayımlanan programında Partinin **cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik esaslara bağlı olduğu, Anayasa’daki hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olduğu, vergi adaletsizliğinin** giderileceği ve dış politikada da bütün devletlerle dostluk ve işbirliğinden yana olduğu vurgulanmıştır.

SCF kurulduktan sonra gerek meclis içinde ve gerekse dışında iktidara karşı sert bir muhalefet yapmıştır. Ülke içinde teşkilatlanmasını genişletmeye çalışan yeni partinin etrafında çok sayıda muhalif gruplar toplanmıştır. Fethi Bey’in partisinin teşkilatını açmak üzere İzmir’e gittiği sırada binlerce kişilik bir grup tarafından karşılanması ve bundan yaklaşık bir ay sonra (Ekim’de) ülke çapında yapılan Belediye seçimlerinde yeni kurulan bir parti için büyük sayılacak bir başarıyı göstermesi iktidar kanadında rahatsızlık uyandırmıştır. Yeni partinin iktidara karşı eleştirilerini arttırması CHF ile SCF arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve Mustafa Kemal Paşa başlangıçta sergilemiş olduğu tarafsızlık politikasından vazgeçme eğilimine girmiştir. Bu gelişmeler Fethi Okyar’ı bu koşullarda bir muhalefet partisinin yaşayamayacağı inancına yöneltmiş ve rejim tartışmaları konusunda Mustafa Kemal Paşa ile de karşı karşıya gelmek istemediği için yaklaşık 90 gün sonra partisini kapatmıştır. Üç ay gibi kısa bir süre varlığını

sürdüren SCF denemesinin başarısızlığa uğraması sonucu Türkiye’de 1945 yılına kadar başka bir siyasi parti kurulmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında TpCF ve SCF gibi muhalefet partilerinin rejim karşıtlığı olaylarla ilişkilendirilerek kapatılması Mustafa Kemal Paşa döneminde çok partili yaşama yani demokrasiye geçişi engelmıştır. Bu durum Türkiye toplumun demokrasiye geçme olgunluğuna ulaşamadığını göstermiştir.

Menemen Olayı 1930

Menemen Olayı, Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 23 Aralık 1930 tarihinde, Manisa’nın bir köyünden geldikleri sanılan altı kişinin Menemen’e gelerek” din elden gidiyor”, “şariat isteriz” sloganlarıyla yaptıkları gösteriyle patlak vermiştir. Rejim karşıtı olarak tanımlanan bu Olayın duyulması üzerine bölgeye gelerek kendilerine engel olmak isteyen Asteğmen Kubilay ile Hasan ve Şevki adındaki iki bekçi isyancılar tarafından öldürülmüştür. Bölgeye askeri birliklerin gelmesiyle olay bastırılmış ve isyana katılanlar tutuklanıp İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Olayın duyulması üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa orduya gönderdiği başsağlığı mektubunda: “... Büyük ordunun genç subayı ve Cumhuriyetin ülkücü öğretmenler topluluğunun değerli üyesi Kubilay’ın temiz kanı ile Cumhuriyet yaşama yeteneğini tazelemiş ve güçlenmiş olacaktır” sözleri ile olaydan duyduğu üzüntüyü ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa ayrıca olayın basit bir asayiş meselesi ve kendisine karşı yapılan bir olay olmadığı olayı esasında Cumhuriyet rejimine karşı yapılan bir olay olarak tanımlamıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın olayın siyasal kaynaklarının araştırılmasını, isyancılara karşı sert davranılmasını ve gerekli işlemin yapılmasını istemiştir. İsyanın bastırılmasından sonra İstiklal Mahkmesi tarafından mahkûm edilenlerden 34 kişi idam edilmiş, 41 kişi de çeşitli sürelerde hapse mahkûm edilmiştir.